קבר מתקופת הברונזה התיכונה במעלה החמישה

יצחק מייטליס

בשנת 1949, במהלך חפירת בריכת מים בקיבוץ מעלה החמישה (נ״צ רי״ח 70—10/6360—2100, רי״י 70—10/1360—1600) נחשפו קברים שנחצבו בסלע חוואר רך.[1] רוב הקברים נהרסו במהלך העבודה, ופרט לכמה שברי כלים לא נמצא בהם דבר, למעט בפינה הדרומית של אזור החפירה, שם נחשף קבר שמור מתקופת הברונזה התיכונה 2. על פי תיאור החופר התגלה במקום קבר שוחה מוארך, לא מעובד, שאורכו המרבי כ־2.45 מ׳ ועומקו כ־1.2 מ׳. בתוך הקבר נמצאו עצמותיהם של שלושה–ארבעה פרטים שמעורבים בהם שברי כלי חרס וחפצי מתכת. אין דיווח על בדיקות שנעשו בשלדים. הקברים נמצאים סמוך לדיר אל־עאזר, המזוהה עם קריית יערים — תל מקראי ובו שרידים מתקופות הברונזה והברזל (אהרוני תשכ״ג: 270—271; מזר תשמ״א).

ממצא כלי החרס

בקבר התגלו שברי כלי חרס רבים למדי, חלקם תמימים (איור 1).

קערות פתוחות.— לקערות 1 ו־2 שפה נוטה מעלה ובסיס טבעת. קערות אלה אופייניות לתקופת הב״ת 2ב׳ והן נפוצות ברחבי הארץ. מקבילות נמצאו בתל בית מירסים שכבה E (Albright 1933: Pl. 10:9), במגידו שכבה XI (Loud 1948: Pl. 38:3), ביריחו קבר 637.59 (Kenyon and Holland 1982: Fig. 154:9), בגבעון (Pritchard 1963: Fig. 30:4), במנחת בירושלים (Edelstein, Milevski and Aurnt 1998: Fig. 4.2:5, 8,10) ובאפרתה (Gonen 2001: Fig. 35:6).

קערות מזוות.— לקערה 3 בסיס שטוח והיא אופיינית בעיקר לתקופת הב״ת 2א׳. מקבילות נמצאו באפרתה (Gonen 2001: Fig. 23:5), בגינוסר קבר 1 (אפשטיין תשל״ב: ציור 7: 5) ובגשר (גרפינקל ובונפיל תש״ן: ציור 4: 4). לקערה 4 בסיס דיסקוס שטוח. מקבילות נמצאו במערת קברים במוצא (זוסמן תשכ״ו: לוח 2: 10), במנחת בירושלים (Edelstein, Milevski and Aurnt 1998: Fig. 4.3:3), בתל בית מירסים שכבה D (Albright 1932: Pl. 42:5) וביריחו תעלה 2, שכבה 21 (Kenyon and Holland 1982: Fig. 109:12).

קערות מעוגלות.— קערות 5 ו־6 עמוקות, סגורות ובעלות בסיס דיסקוס דק. מקבילות נמצאו בתל בית מירסים שכבה D (Albright 1933: Pl. 13:10), בקבר בצובה הסמוכה (מייטליס תשנ״ח: לוח 3: 12), בקבר ליד מלון הולילנד בירושלים (Ben-Arieh 2000: Fig. 1:1) ובמערת קבורה בטורען (Gershuny and Eisenberg 2005: Fig. 3:8). קערות 7 ו־8 דומות לקערות 5 ו־6 אך מזוות מעט יותר. מקבילות נמצאו במגידו שכבה XII (Loud 1948: Pl. 28:9), באפרתה (Gonen 2001: Figs. 23:1; 27:2), בקבר 30 בגבעון (Pritchard 1963: Fig. 32:9) ובמערת הקברים במוצא (זוסמן תשכ״ו: לוח 2: 8). קערות 9 ו־10 עמוקות, סגורות ובעלות בסיס גבוה; הן אופייניות לתקופת הב״ת 2. מקבילות נמצאו בתל בית מירסים שכבה E (Albright 1933: Pl. 7:13), במערת הקברים במוצא (זוסמן תשכ״ו: לוח 2: 12), בקבר 30 בגבעון (Pritchard 1963: Figs. 32:17; 43:2) ובאפרתה (Gonen 2001: Figs. 27:6; 35:9).

פכיות.— מגוון פכיות התגלה בקבר: פכיות אגסיות עם בסיס כפתור, פכית גלילית, פכיות דלייה, פכית מזווה ופכית תל אל־יהודיה.

פכיות 11—14 הן אגסיות עם בסיס כפתור; פכית 13 היא היפה שבהן (מוצגת במוזיאון ישראל). מקבילות לפכית 13 נמצאו בתל בית מירסים שכבה E (Albright 1933: Pl. 9:6) ובמגידו שכבה XII (Loud 1948: Pl. 24:7). מקבילה לפכית 14 נמצאה בקבר 30 בגבעון (Pritchard 1963: Fig. 32:22).

פכית 15 היא גלילית, פחוסה. מקבילות לה נמצאו בתל בית מירסים שכבה D (Albright 1933: Pl.15:2), בלכיש (Tufnell 1958: Pl. 77:758, 770) ובקבר 21 בגבעון (Pritchard 1963: Fig. 29:10).

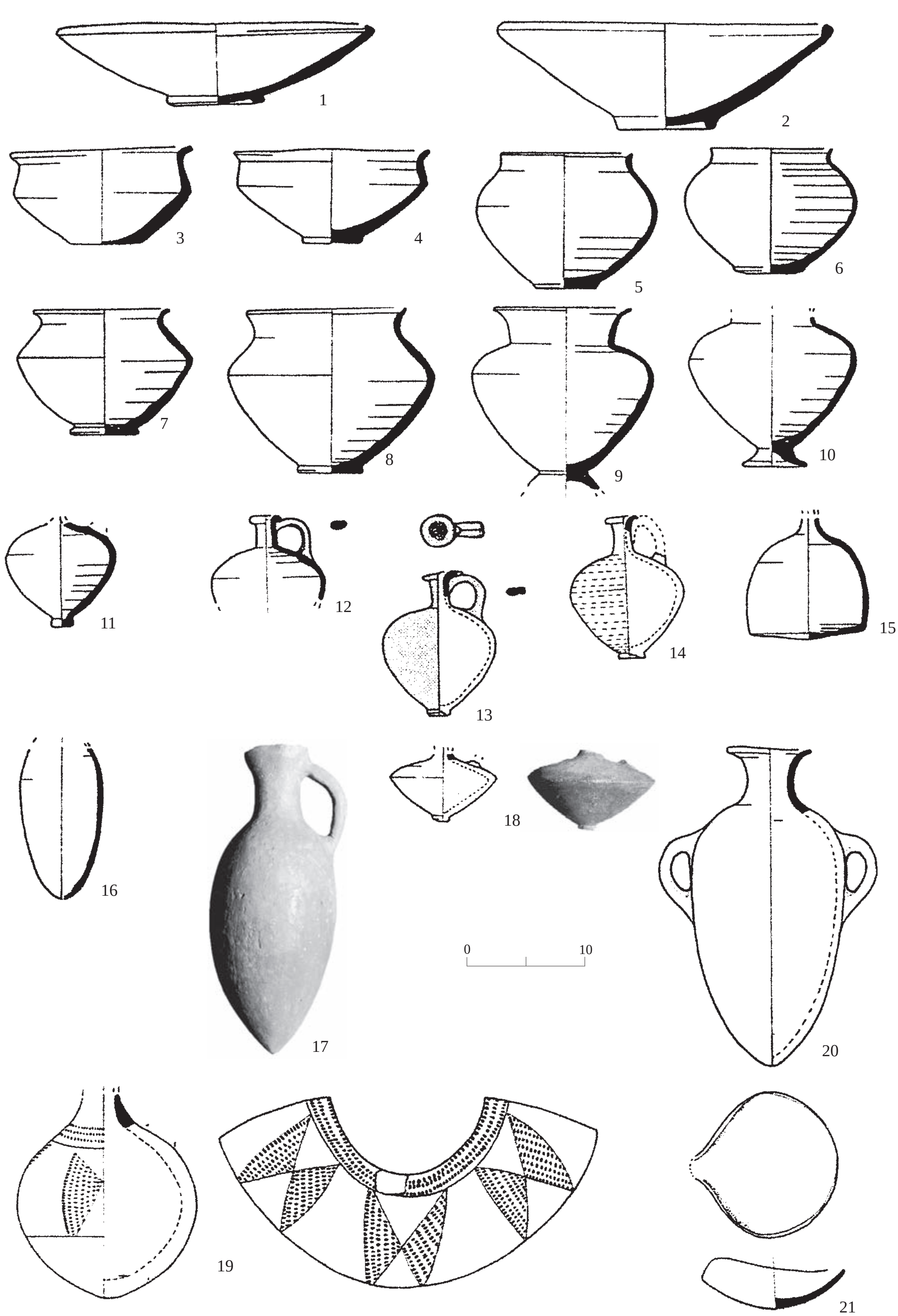

איור 1. ממצא כלי החרס.

▸ **איור 1**

מס׳	הכלי	מס׳ רישום	תיאור
1	קערה	49-121	טין אפור־חום, גריסים שחורים
2	קערה	49-109	טין כתום־חום
3	קערה	49-114	טין אפור בהיר, חצצים וגריסים שחורים
4	קערה	49-114a	טין חום, גריסים וחצצים לבנים
5	קערה	49-113	טין חום
6	קערה	49-122	טין חום אפור
7	קערה	49-111	טין חום בהיר
8	קערה	49-112	טין חום בהיר ממורק
9	קערה	49-108	טין חום
10	קערה	49-113a	טין חום
11	פכית	49-137	טין חום־אדמדם
12	פכית	49-125	טין כתום־חום
13	פכית	49-101	טין שחור, חיפוי אפור, ממורק
14	פכית	49-105	טין שחור, ממורק
15	פכית	49-123	טין שחור, מפולם היטב
16	פכית	49-115	טין לבן־אפור
17	פכית		
18	פכית	49-106	טין שחור, ממורק
19	פכית	49-107	טין שחור, צריפה גרועה
20	קנקנית	49-104	טין אפור־חום, ממורק
21	נר	49-110	טין אדום־חום

פכית 16 ופכית תמימה 17 הן פכיות דלייה אופייניות לתקופת הברונזה התיכונה. מקבילות להן נמצאו בתל בית מירסים שכבה Albright) D (1933: Pl. 15:9 ובסאסא (Ben-Arieh 2004: Fig. 5:15).

לפכית 18 גוף מזווה. פכיות מסוג זה אינן שכיחות. פכית דומה, אך גדולה יותר, נמצאה בקבר 468 באפק, שכבה A-IVa (Beck 1975: Fig. 9:5). פכית נוספת נמצאה בקבר ליד תל קסילה (Kletter 2006: Fig. 16:6); ופכית דומה ממלחה בירושלים פורסמה אצל עמירן (תשל״א: 136, תמונה 122).

פכית 19 היא מטיפוס פכיות תל אל־יהודיה. היא עשויה טין שחור וצורתה סגלגלה. עיטורה מורכב מרצועה על כתף הכלי, שני קווים חרותים וביניהם שלושה קווים עשויים בדיקור, ורצועה רחבה יותר על גוף הכלי שמעוטרת בצמדי משולשים. עיטור זה כונה אצל זבולון (תשנ״א: 181) ״משולשי פרפר״, ולדעתה: ״דגם נדיר זה נשאל ללא ספק מאוצר הדגמים המצוירים של הקרמיקה הסורית קיליקית.״ את הרכב הטין בדקה בשעתו קפלן ששייכה אותו לקבוצה כימיקלית המכונה Red Field (Kaplan 1980:37–38, 234, Fig. 130:b). על פי הגדרתה, מקורה של קבוצה זו באדמה מעובדת עתירת תחמוצות ברזל. בבדיקות פטרוגרפיות שערך יובל גורן בכמה כלים ממעלה החמישה נמצא שכולם, כולל הפכית, עשויים מטין מקומי, דהיינו חוואר מוצא וחול דולומיטי, בדומה לטין שממנו ייצרו את הכלים בצובה (מייטליס תשנ״ח: 47), בעמינדב (מייטליס תשנ״ח: 44) ובנחל זמרי (מייטליס תשנ״ח: 12). פכית עם עיטור דומה התגלתה במערת קבורה בטורען (Gershuny and Eisenberg 2005: Fig. 11). גם שם העלתה בדיקה פטרוגרפית שהפכית יוצרה מאותו הטין שממנו יוצרה הפכית ממעלה החמישה (Gershuny and Eisenberg 2005:14). מקבילות לפכית זו נמצאו גם בעפולה ובתל א־דבע (זבולון תשנ״א: 181).

קנקנית.— לקנקנית 20 שתי ידיות והיא נדירה מסוגה. מקבילה נמצאה בתל אל־עג׳ול (Petrie 1931: Pls. XXVI: 21; XLVIII:W7).

נר שמן.— נר שמן 21 אופייני לתקופה; במרכזו סימני פיח. מקבילות נמצאו למשל בתל בית מירסים שכבה D (Albright 1933: Pl. 15:18), במערת הקברים במוצא (זוסמן תשכ״ו: לוח 2: 19) ובעין נשב שבבקעת בית שאן (Gal and Zori 2005: Fig. 1:11).

חפצי המתכת

באיור 2 מוצגים חפצי המתכת שנמצאו בקבר. חפצים 1 ו־2 הם סיכות רכיסה נטולות ראש, מטיפוס 3 של הנשל־סימון (Henschel-Simon 1937). סיכות מטיפוס זה שכיחות בקברים מתקופת הברונזה התיכונה (גרפינקל ובונפיל תש״ן).

חפץ 3 הוא פגיון נחושת שטוח, ללא שדרה. הפגיון נבדק במעבדות המכון לארכיאולוגיה באוניברסיטת תל אביב ונמצאו בו המתכות שלהלן: ניקל (0.08%), ביסמוט (0.3%), ארסן (1.5%), כסף (0.022%), עופרת (0.13%), ברזל (0.8%), אבץ (0.07%) ונחושת (97%). הבדיקה המטלורגית מלמדת, אם כן, שהפגיון נעשה מנחושת ארסן (זרניך), ומכאן שגם בתקופת הברונזה התיכונה חלק מהכלים עדיין נעשו מנחושת ארסן ולא רק מברונזה. הרכב דומה של חומר זוהה בראש חנית שהתגלה בקבר מתקופת הברונזה הביניימית בעיר גנים שבמערב ירושלים (מייטליס תשנ״ח: 35), ובראש חנית, מסמר וסליל מתכת שהתגלו במערת קבורה ברמת מוצא (באומן תשל״ה). פגיון זה דומה בצורתו לטיפוס 27a של מקסוול־היסלופ (Maxwell-Hyslop 1946:28). פגיונות נוספים מטיפוס זה נמצאו בקבר 57 בגבעון (Pritchard 1963: Fig. 62:42), בשילה (Brandl 1993: Fig. 9.11:6), בלכיש (Tufnell 1958: Pl. 22:13) ובקבר ליד תל קסילה (Kletter 2006: Figs. 17:8; 18:9; 19:5, 11; 20:8, 9). לדעתם של שליו (תשמ״ו: 16—33, טיפוס 2) ופיליפ (Philip 1989,

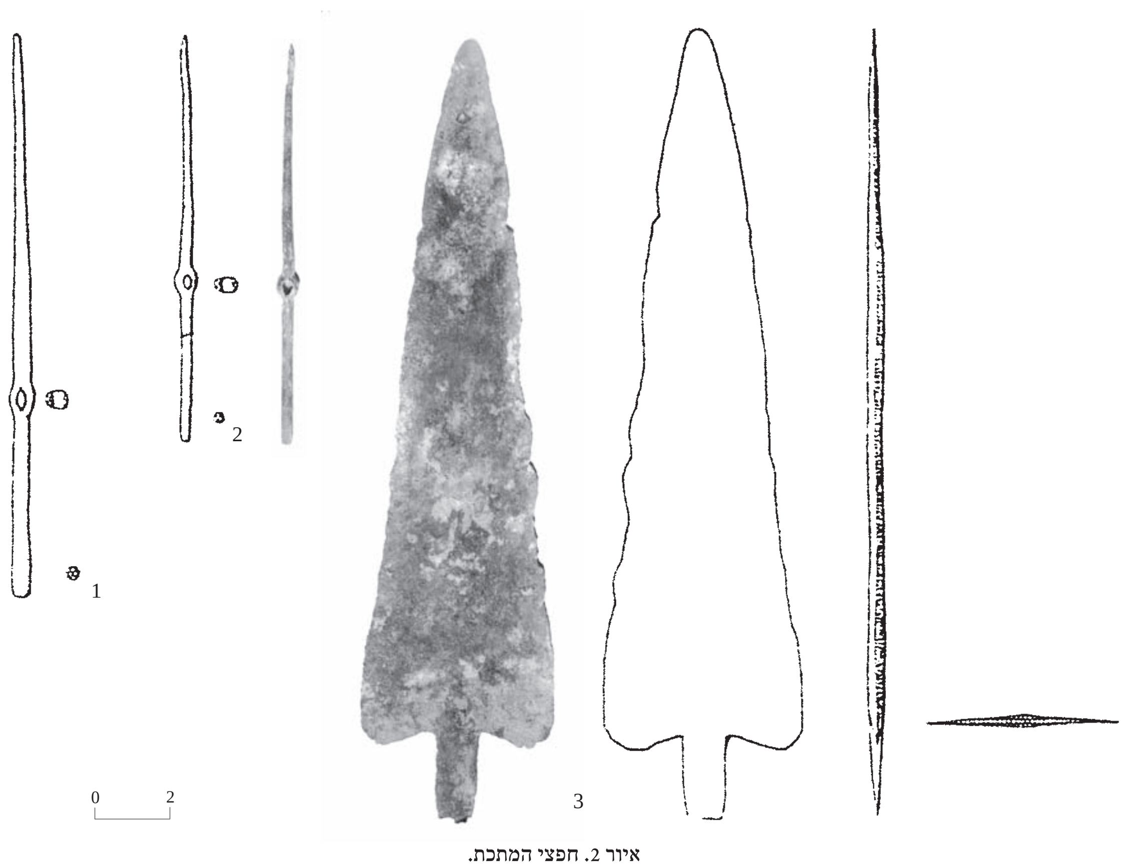

איור 2. חפצי המתכת.

(I:113–114; II: 414), פגיון זה אופייני בעיקר לתקופת הברונזה התיכונה, אך השימוש בו נמשך גם בתקופת הברונזה המאוחרת.

סיכום

הקבר במעלה החמישה, כמו קברים אחרים בני התקופה באזור זה, נחצב בחלקו העליון של המדרון בשל הסלע הרך במקום. תוכניתו פשוטה ומכלול ממצאיו שכיח למדי. מן הממצא הקרמי ניתן להסיק שהקבר היה בשימוש בתקופת הב״ת 2ב׳, אם כי קערה 3 והפכית המזווה 18 אופייניות יותר לתקופת הב״ת 2א׳; אפשר שהשימוש בקבר החל בתקופת המעבר ביניהן. שני ממצאים ייחודיים נתגלו בקבר: פכית תל אל־יהודיה עם דגם עיטור שאינו שכיח וקנקנית מס׳ 20. הדמיון הרב בין הממצא מהקבר במעלה החמישה לממצא ממערת הקברים במוצא והקרבה הגאוגרפית בין הקברים מצביעים על קשר תרבותי בין שני האתרים, אם כי ייתכן שראשית השימוש במערת הקברים במוצא קדומה מעט יותר (זוסמן תשכ״ו: 41; מייטליס תשנ״ח: 88).

הערה

[1] מר מרדכי קרן צבי מנווה אילן הודיע על גילוי הקבר לחופר ע׳ בן דור. עזרו לחופר ו׳ גראפט וא׳ שריון. ידיעה קצרה על חפירת הקבר פורסמה ב**עלון** תש״י: 12. הדוח שלהלן מבוסס על תיק החפירה הנמצא בארכיון רשות העתיקות ועל ממצאים שחולקו בשעתם בין קיבוץ מעלה החמישה, מוזיאון ישראל ומחסני רשות העתיקות. אני מודה לגב׳ לוציה הוכברג מקיבוץ מעלה החמישה, לגב׳ אסנת מיש־ברנדל ממוזיאון ישראל ולמר ברוך ברנדל מרשות העתיקות על סיועם באיתור הממצאים.

הפניות

אהרוני י׳ תשכ״ג. **ארץ־ישראל בתקופת המקרא: גיאוגרפיה היסטורית**. ירושלים.

אפשטיין ק׳ תשל״ב. קברים מן התקופה הכנענית התיכונה בכפר סולד ובגנוסר. **עתיקות** ז: 13–39.

באומן ה׳ תשל״ה. הרכבם של כלי המתכת. בתוך ד׳ בהט. מערת קבורה מתקופת הברונזה התיכונה I ברמת מוצא. **ארץ־ישראל** יב: 23.

גרפינקל י׳ ובונפיל ר׳ תש״ן. קברים ומנהגי קבורה מראשית תקופת הברונזה התיכונה בגשר. **ארץ־ישראל** כא: 132–147.

זבולון ע׳ תשנ״א. פכיות תל אל־יהודיה מבור היוצר בעפולה. **ארץ־ישראל** כא: 174–190.

זוסמן ו׳ תשכ״ו. מערת קברים מן התקופה הכנענית התיכונה במוצא. **עתיקות** ג: 40–43.

מזר ב׳ תשמ״א. קריית יערים. בתוך ב׳ מזר, ח׳ תדמור וש׳ אחיטוב, עורכים. **אנציקלופדיה מקראית** ז. ירושלים. עמ׳ 270–272.

מייטליס י׳ תשנ״ח. **הרי יהודה בתקופת הברונזה התיכונה**. עבודת דוקטור, אוניברסיטת תל אביב. תל אביב.

עלון תש״י. **עלון מחלקת העתיקות** ב: 12.

עמירן ר׳ תשל״א. **הקרמיקה הקדומה של ארץ־ישראל**. ירושלים.

שליו ש׳ תשמ״ו. **התפתחות החרב והפגיון בכנען בתקופת הברונזה המאוחרת**. עבודת מוסמך, אוניברסיטת תל אביב. תל אביב.

Albright W.F. 1932. *The Excavation of Tell Beith Mirsim* I: *The Pottery of the First Three Campaigns* (AASOR 12). Cambridge, Mass.

Albright W.F. 1933. The Excavation of Tell Beith Mirsim IA. *AASOR* 13:55–127.

Beck P. 1975. The Pottery of the Middle Bronze Age IIA at Tel Aphek. *Tel Aviv* 2:45–85.

Ben-Arieh S. 2000. Salvage Excavations near the Holy Land Hotel, Jerusalem. *‘Atiqot* 40:1–24.

Ben-Arieh S. 2004. Middle Bronze II Tombs at Kibbutz Sasa, Upper Galilee (Tomb 1 and Graves 37, 39). *'Atiqot* 46:1–22.

Brandl B. 1993. Clay, Bones, Metal and Stone Objects. In I. Finkelstein ed. *Shiloh*: *The Archaeology of a Biblical Site*. Tel Aviv. Pp. 223–262.

Edelstein G., Milevski I. and Aurnt S. 1998. *Villages, Terraces and Stone Mounds: Excavations at Manaḥat, Jerusalem, 1987–1989* (IAA Reports 3). Jerusalem.

Gal Z. and Zori N. 2005. A Middle Bronze Age IIB–Late Bronze Age I Burial Cave at 'En Nashab, in the Bet She'an Valley. *'Atiqot* 49:17–32.

Gershuny L. and Eisenberg E. 2005. A Middle Bronze Age Burial Cave at Tur'an. *'Atiqot* 50:1–18.

Gonen R. 2001. *Excavations at Efrata: A Burial Ground from the Intermediate and Middle Bronze Ages* (IAA Reports 12). Jerusalem.

Henschel-Simon R. 1937. The "Toggle Pin" in the Palestine Archaeological Museum. *QDAP* 6:75–82.

Kaplan M. 1980. *The Origin and Distribution of Tell el Yahodiyeh Ware.* Goteborg.

Kenyon K.M. and Holland I.A. 1982. *Excavation at Jericho* IV: *The Pottery Type Series and other Finds.* London.

Kletter R. 2006. A Middle Bronze Age II Site West of Tel Qasile. *'Atiqot* 53:65–128.

Loud G. 1948. *Megiddo* II: *Seasons of 1935–39* (OIP 62). Chicago.

Maxwell-Hyslop R. 1946. Daggers and Swords in Westren Asia: A Study from Prehistoric Times to 600 B.C. *Iraq* 8:1–65.

Petrie W.M.F. 1931. *Ancient Gaza* I. London.

Philip G. 1989. *Metal Weapons of the Early and Middle Bronze Ages in Syria-Palestine* (BAR Int. S. 625). Oxford.

Pritchard J.B. 1963. *The Bronze Age Cemetery at Gibeon.* Philadelphia.

Tufnell O. 1958. *Lachish* IV *(Tell ed-Duweir): The Bronze Age*. London–New York–Toronto.

A MIDDLE BRONZE AGE TOMB AT KIBBUTZ MA'ALĒ HA-ḤAMISHA

YITZHAK MEITLIS
(PP. 15*–20*)

In 1949, several tombs were unearthed in Kibbutz Ma'alē Ha-Ḥamisha (map ref. NIG 2100–10/6360–70, OIG 1600–10/1360–70) during the digging of a water reservoir. Most of the tombs, hewn in soft *ḥawwar*, were demolished, and only a few pottery vessels were recovered. One of the tombs, an elongated cist grave (max. length c. 2.45 m, depth c. 1.2 m) dating to MB II, included the bones of three to four individuals, as well as pottery vessels (Fig. 1) and metal artifacts (Fig. 2). The tomb is not far from the biblical tell of Qiryat Ye'arim, in which remains from the Bronze and Iron Ages were found.

The pottery vessels (Fig. 1), some of them complete, are mostly dated to MB IIB, although some are characteristic of MB IIA (e.g., Fig. 1:3, 18). Hence, the tomb was probably hewn between these two periods. Three findings are worth mentioning: a Tell al-Yahudiya juglet (Fig. 1:19) with a non-frequent pattern; a rare, two-handled amphoriskos (Fig. 1:20); and a dagger (Fig. 2:3) made of arsenic copper.

The finds from Ma'alē Ha-Ḥamisha correspond well, both typologically and geographically, to the finds from the tombs at Moẓa. This points to possible cultural contacts between the two sites, although the tombs at Moẓa are a bit earlier in date.

CAPTIONS TO ILLUSTRATIONS

Fig. 1. Pottery.
Fig. 2. Metal artifacts.